

dr Agnieszka Pieniążek

Instytut Politologii i Polityki Regionalnej
Państwowa Wyższa Szkoła Wschodnioeuropejska w Przemysłu

Organizacje pozarządowe jako pracodawcy. Przestrzenne zróżnicowanie pozarządowego rynku pracy

UWAGI WSTĘPNE

Funkcjonowanie organizacji pozarządowych niezależnie od ich formy prawnej, wielkości oraz zasobności zależy przede wszystkim od tzw. kapitału społecznego, czyli tworzących je ludzi. Do tego grona zaliczani są zarówno pracownicy etatowi, osoby związane z organizacją umowami cywilnoprawnymi, jak i poświęcający swój wolny czas nieodpłatnie wolontariusze. Ich praca decyduje o istnieniu organizacji pozarządowych i rozległości podejmowanych działań.

Trzeci sektor należy w związku z tym postrzegać jako część rynku pracy, gdyż organizacje pozarządowe są miejscem, gdzie wiele osób spełnia się nie tylko w roli działaczy społecznych, ale także zawodowo, kiedy praca w organizacjach tego rodzaju stanowi ich główne źródło utrzymania. Funkcjonowanie trzeciego sektora należy zatem rozpatrywać również w kontekście zarządzania zasobami ludzkimi, warunków pracy, kwalifikacji pracowników, kreowania strategii działania określających politykę zatrudnienia [Schimanek, 2005, s. 13].

Zatrudnianie personelu przez organizacje pozarządowe nie jest powszechne – dotyczy przede wszystkim organizacji działających w formie stowarzyszeń i fundacji. Chociaż w szerokim ujęciu definicja organizacji pozarządowej obejmuje podmioty o różnych strukturach, bardziej lub mniej sformalizowane, mające osobowość prawną lub działające na zasadzie nieformalnych porozumień, to zwłaszcza te ostatnie nie odgrywają żadnej roli w kreowaniu miejsc pracy.

LICZBA ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH W POLSCE

W roku 2010 według danych Głównego Urzędu Statystycznego funkcjonowało w Polsce 75 tys. organizacji pozarządowych (fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych)¹. Województwo podkarpackie zajmowało 9. miejsce pod

¹ Od 2008 r. fundacje, stowarzyszenia i inne organizacje społeczne są zobowiązane do sporządzania rocznego sprawozdania z działalności (badanie SOF-1). Obowiązek ten wynika z art. 30

względem liczby organizacji trzeciego sektora (4,6 tys. podmiotów, co stanowiło 6,3% ogólnej liczby). Najwięcej takich organizacji działało w województwie mazowieckim (15,5% ogólnej liczby organizacji działających w kraju), najmniej – w województwie lubuskim (2,5%). Zaledwie 9,5% organizacji działało w formie fundacji (dane GUS). Szczegółowe informacje o liczbie organizacji w poszczególnych województwach zawiera tabela 1.

Tabela 1. Liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w Polsce w 2010 r.

Województwo	Liczba organizacji (w tys.)	Odsetek organizacji
mazowieckie	11,6	15,5
wielkopolskie	7,4	9,8
małopolskie	6,8	9,1
śląskie	6,5	8,7
dolnośląskie	5,5	7,3
łódzkie	4,8	6,5
lubelskie	4,8	6,5
podkarpackie	4,7	6,2
pomorskie	4,2	5,6
kujawsko-pomorskie	3,9	5,1
zachodniopomorskie	3,1	4,1
warmińsko-mazurskie	3,1	4,1
świętokrzyskie	2,4	3,2
podlaskie	2,3	3,1
opolskie	2,0	2,7
lubuskie	1,9	2,5
Polska	75,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego. Dane pochodzą z badania SOF-1 realizowanego przez Główny Urząd Statystyczny od 2008 r.

ZATRUDNIENIE W SEKTORZE POZARZĄDOWYM

Spośród organizacji trzeciego sektora funkcjonujących w Polsce jedynie 14% zatrudniało pracowników – najczęściej w województwach: mazowieckim, pomorskim (po 19%), zachodniopomorskim i śląskim (po 14%). W województwie podkarpackim jedynie 10% organizacji pozarządowych posiadało płatny personel (tabela 2). W sektorze pozarządowym w 2010 r. zatrudnienie znalazło 85,4 tys. osób, z czego 8 tys. w województwie podkarpackim (dane GUS). Średnio w organizacji pozarządowej zatrudnionych było 8 osób (podobnie w woj. podkarpackim). We wszystkich regionach wśród pracowników sektora pozarządowego dominowały kobiety.

ust. 3 ustawy z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej (DzU nr 88, poz. 439 z późn. zm.). Badanie SOF-1 realizowane jest przez Główny Urząd Statystyczny.

Tabela 2. Zatrudnienie w organizacjach pozarządowych w 2010 r.

Województwo	Odsetek organizacji zatrudniających	Średnia liczba osób zatrudnionych		Suma zatrudnionych	
		ogółem	kobiety	ogółem (w tys.)	kobiety (w tys.)
łódzkie	12	6	4	3,3	2,2
mazowieckie	19	11	7	24,6	16,0
małopolskie	13	9	6	8,1	5,5
śląskie	14	10	7	9,3	6,5
lubelskie	10	8	5	3,6	2,5
podkarpackie	10	8	5	8,0	2,2
podlaskie	12	8	6	2,2	1,6
świętokrzyskie	10	10	7	2,3	1,5
lubuskie	13	6	5	1,6	1,1
wielkopolskie	11	8	6	5,9	4,3
zachodniopomorskie	14	7	5	3,0	2,1
dolnośląskie	13	8	5	5,6	3,7
opolskie	13	7	5	1,8	1,2
kujawsko-pomorskie	12	6	4	2,7	1,7
pomorskie	19	6	5	5,3	3,6
warmińsko-mazurskie	11	8	6	2,8	2,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego (badanie SOF-1).

W sektorze pozarządowym w 2010 r. powstało blisko 72 tys. etatów, co oznacza wzrost w porównaniu do roku 2008 o ponad 20%. W dalszym ciągu liczba ta znacznie jednak odbiega od liczby etatów stworzonych przez trzeci sektor w Unii Europejskiej.

Na podstawie badań przeprowadzonych przez International Center of Research and Information on the Public, Social and Cooperative Economy – CIRIEC, pod koniec ubiegłej dekady zatrudnienie w krajach UE w sektorze non profit wynosiło 9 mln osób – najwięcej w Niemczech (ponad 1,8 mln osób), Wielkiej Brytanii (ponad 1,6 mln) i Francji (1,2 mln) [Rymsza, 2005, s. 3–4]. Podobnych informacji dostarczyło badanie liczebności płatnego personelu w sektorze pozarządowym prowadzone przez Johns Hopkins Center for Civil Society Studies w ramach projektu The comparative nonprofit sector. Największy odsetek zatrudnionych w sektorze non profit w stosunku do ogólnej liczby pracujących odnotowano w Belgii i Irlandii (około 8%). W tym samym okresie zatrudnienie w trzecim sektorze w Polsce w stosunku do ogólnej liczby pracujących kształtowało się na poziomie 0,6%. Najwięcej osób zatrudnionych było w sektorze kultury, edukacji i usług społecznych [Salamon, Sokolowski, List, http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/downloads/2011/10/Comparative-Data_2004_FINAL.pdf].

W regionach, gdzie działa najwięcej organizacji pozarządowych (tabela 1), podmioty trzeciego sektora kreują również największą liczbę miejsc pracy. Mi-

mo to najwięcej organizacji niezatrudniających płatnego personelu funkcjonuje w województwach: mazowieckim (14% wszystkich organizacji nieposiadających płatnego personelu), wielkopolskim (11%) i małopolskim (8,5%). Sytuacja ta wynika m.in. z faktu, że w tych regionach ulokowała swoje siedziby największa liczba organizacji. W tych regionach najczęściej organizacji stosuje wyłącznie umowy cywilnoprawne jako formę zatrudniania personelu, a województwo mazowieckie wyróżnia się także pod względem liczby organizacji zatrudniających personel na podstawie umów o pracę.

Należy zauważyć, że największe dysproporcje w wielkości zatrudnienia na podstawie umów o pracę widoczne są pomiędzy województwem mazowieckim a pozostałymi regionami. W województwie mazowieckim zlokalizowanych jest np. 20,6% wszystkich organizacji zatrudniających od 1 do 5 osób, podczas gdy w innych regionach (woj. małopolskie i śląskie) wyróżniających się pod tym względem odsetek ten wynosi około 8% (tabela 3). Wynika to z faktu, że w stolicy działają największe, najbardziej zasobne organizacje pozarządowe w Polsce.

Tabela 3. Wielkość zatrudnienia w sektorze pozarządowym w poszczególnych województwach

Województwo	Zatrudnienie			
	tylko umowy cywilnoprawne	na podstawie umów o pracę		
		1–5 osób	6–19 osób	20 i więcej osób
łódzkie	6,8	6,0	6,0	3,8
mazowieckie	15,6	22,4	20,6	23,5
małopolskie	10,8	8,4	9,3	10,9
śląskie	10,7	8,0	11,1	13,2
lubelskie	5,3	4,5	5,2	4,2
podkarpackie	5,4	4,9	3,5	3,5
podlaskie	2,9	2,7	3,4	1,9
świętokrzyskie	2,1	2,1	2,8	2,9
lubuskie	2,3	2,6	2,2	1,6
wielkopolskie	7,6	7,9	6,9	8,2
zachodniopomorskie	4,0	4,6	2,7	4,5
dolnośląskie	8,9	7,4	7,0	7,2
opolskie	2,2	2,5	2,9	1,7
kujawsko-pomorskie	5,6	4,7	4,8	2,6
pomorskie	5,8	8,1	8,5	6,4
warmińsko-mazurskie	4,0	3,2	3,1	3,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego (badanie SOF-1).

Warto zwrócić uwagę, że cechą charakterystyczną pozarządowego rynku pracy jest często „płacowy montaż finansowy”, zwłaszcza w odniesieniu do

pracowników etatowych, których wynagrodzenie finansowane jest z różnych źródeł [Schimanek, 2005, s. 15]. Posiadanie płatnego personelu przez organizacje pozarządowe jest jednym z czynników warunkujących ich efektywność, gdyż wysoko wykwalifikowana kadra umożliwia dostosowanie się do zmieniających warunków funkcjonowania trzeciego sektora, przyczyniając się do zwiększenia skali i dynamiki ich działalności.

RODZAJ PROWADZONEJ DZIAŁALNOŚCI I ŹRÓDŁA PRZYCHODÓW

Zdecydowana większość polskich organizacji pozarządowych (74% ogólnej liczby) prowadzi wyłącznie nieodpłatną działalność statutową. Najwięcej takich organizacji funkcjonuje w województwach: podkarpackim (82%), warmińsko-mazurskim (79%) i świętokrzyskim (79%).

Polskie organizacje pozarządowe wykorzystują najczęściej do finansowania działalności statutowej składki członkowskie. Badania Stowarzyszenia Klon/Jawor potwierdziły, że osiąganie przychodów z tego źródła w latach 2004–2008 deklarowało około 60% organizacji objętych badaniem. Podkreślić należy jednak, że składki członkowskie generują niewielkie przychody.

Polskie organizacje pozarządowe często sięgają też po środki ze źródeł samorządowych (w 2008 i 2010 r. – ponad 50% organizacji deklarowało korzystanie ze środków samorządowych). Analizując jednak ten wynik w kontekście rosnącego znaczenia środków rządowych i europejskich można stwierdzić, że odnotowany w 2008 r. udział źródeł samorządowych w budżetach organizacji pozarządowych miał niewielkie znaczenie. W roku 2010 około 40% organizacji w dalszym ciągu nie korzystało z środków publicznych [Przewłocka, 2011, s. 14].

Badane organizacje jako źródła swoich przychodów wskazywały także darowizny od osób fizycznych lub prawnych. W roku 2010 korzystanie z jednego lub drugiego źródła deklarowało 49% organizacji. Finansowe wsparcie w formie dotacji udzielanej przez inne krajowe organizacje pozarządowe deklarowało natomiast w 2010 r. 23% wszystkich organizacji [Przewłocka, 2011, s. 15].

Dodatkowych źródeł dochodów poszukuje niewielki odsetek organizacji (tabela 4). Działalność odpłatną (obok nieodpłatnej działalności statutowej) prowadzi jedynie 19% organizacji w skali Polski (w woj. podkarpackim 13% organizacji), działalność gospodarczą – tylko 4% organizacji (w woj. podkarpackim 3%), natomiast działalność odpłatną i działalność gospodarczą – 3% (w woj. podkarpackim 2%). Szczegółowe dane na temat rodzaju prowadzonej działalności przedstawione zostały w tabeli 4.

Tabela 4. Odsetek organizacji pozarządowych prowadzących wyłącznie działalność statutową oraz dodatkowo działalność odpłatną i działalność gospodarczą

Województwo	Rodzaj działalności			
	wyłącznie nieodpłatna działalność statutowa	nieodpłatna działalność statutowa oraz		
		odpłatna działalność	działalność gospodarcza	odpłatna działalność i działalność gospodarcza
łódzkie	71,0	23,0	4,0	2,0
mazowieckie	72,0	19,0	5,0	4,0
małopolskie	71,0	19,0	7,0	3,0
śląskie	70,0	21,0	6,0	3,0
lubelskie	76,0	19,0	4,0	1,0
podkarpackie	82,0	13,0	3,0	2,0
podlaskie	77,0	16,0	5,0	2,0
świętokrzyskie	79,0	14,0	5,0	2,0
lubuskie	76,0	17,0	5,0	2,0
wielkopolskie	78,0	15,0	5,0	2,0
zachodniopomorskie	75,0	18,0	3,0	4,0
dolnośląskie	72,0	22,0	3,0	3,0
opolskie	77,0	18,0	2,0	3,0
kujawsko-pomorskie	70,0	21,0	5,0	4,0
pomorskie	68,0	22,0	5,0	5,0
warmińsko-mazurskie	79,0	15,0	4,0	2,0
Polska	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego (badanie SOF-1).

Wskazane powyżej źródła przychodów przesądzają o wielkości budżetów organizacji trzeciego sektora. Najwięcej organizacji, które nie dysponują żadnymi przychodami funkcjonuje w województwach: mazowieckim (16,3% organizacji), lubelskim (11,3%) i podkarpackim (8,5%). Organizacje dysponujące największymi budżetami działają natomiast w województwach: mazowieckim (27,1% wszystkich organizacji), małopolskim (11,0%) oraz śląskim (9,7%). Organizacje z województwa podkarpackiego, które uzyskały przychody przekraczające milion złotych stanowiły 3,9% wszystkich organizacji w Polsce, które osiągnęły taki przychód w 2010 r. (tabela 5).

Wyniki badań prowadzonych przez Stowarzyszenie Klon/Jawor potwierdzają „rozwarstwianie się sektora pozarządowego”. Organizacje duże i silne zatrudniają pracowników, podczas gdy organizacje małe i słabe działają jedynie dzięki społecznej pracy swoich członków. Badania przeprowadzone w 2006 r. dowiodły, że fundusze unijne w niewielkim stopniu wpłynęły na zwiększenie poziomu zatrudnienia w organizacjach pozarządowych. Wynika to przede wszystkim z faktu, że niewiele organizacji skorzystało z takiego dofinansowania

działalności. W latach 2004–2006 o dofinansowanie realizacji projektów ubiegało się jedynie 9% organizacji, przy czym proces ten zakończył się sukcesem w 30% przypadków, co oznaczało, że dofinansowanie otrzymało tylko ok. 3% wszystkich organizacji [Gumkowska, Herbst, 2006, s. 27].

Tabela 5. Wielkość przychodów uzyskanych przez organizacje pozarządowe w 2010 r.

Województwo	Wielkość przychodów				
	poniżej 1 tys. zł	od 1 do 10 tys. zł	od 11 do 100 tys. zł	od 101 tys. do 1 mln zł	powyżej 1 mln zł
łódzkie	6,1	7,8	7,3	5,5	4,0
mazowieckie	16,4	12,6	12,6	21,2	27,2
małopolskie	6,1	9,0	10,6	8,8	11,0
śląskie	3,4	8,1	10,4	9,4	9,7
lubelskie	7,9	6,0	6,2	4,0	4,2
podkarpackie	5,4	7,6	5,8	5,5	3,9
podlaskie	3,4	2,5	2,8	2,7	2,6
świętokrzyskie	6,2	3,5	2,8	2,7	1,8
lubuskie	2,9	2,4	2,8	2,5	1,2
wielkopolskie	11,8	12,0	10,2	7,9	6,2
zachodniopomorskie	3,5	3,9	4,0	4,7	3,7
dolnośląskie	7,4	7,3	7,1	7,8	7,2
opolskie	2,3	3,9	2,7	2,1	2,5
kujawsko-pomorskie	7,0	4,4	5,4	4,6	4,4
pomorskie	4,4	4,6	5,7	7,2	6,7
warmińsko-mazurskie	5,8	4,4	3,6	3,4	3,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego (badanie SOF-1).

Fundusze strukturalne (a także środki z innych źródeł) zmieniły wprawdzie zatrudnienie w trzecim sektorze, ale tylko w przypadku tych organizacji, które z nich skorzystały. Organizacje te charakteryzowały się lepszą kondycją już w momencie ubiegania się o dofinansowanie (np. miały personel o niezbędnych kompetencjach do realizacji zadania oraz dysponowały środkami, które mogły być przeznaczone na tzw. udział własny w projekcie). Wpływ funduszy strukturalnych UE na funkcjonowanie organizacji pozarządowych, a w szczególności na kwestie związane z zatrudnianiem personelu, będzie można jednak zweryfikować dopiero po pewnym czasie (m.in. ze względu na tzw. efekt odroczonej ich oddziaływania).

ZASIĘG DZIAŁALNOŚCI ORGANIZACJI POZARZĄDOWYCH

Największa liczba polskich organizacji deklaruje, że zasięg ich działalności obejmuje gminę lub powiat (tabela 6). Województwo jako obszar działalności wskazało najwięcej organizacji z województw: podlaskiego (20% organizacji),

świętokrzyskiego (20%), lubelskiego (21%), podkarpackiego (23%) oraz lubuskiego (25%), czyli z regionów, w których organizacje najczęściej prowadzą wyłącznie działalność nieodpłatną (podlaskie – 77% organizacji, świętokrzyskie – 79%, lubelskie – 76%, podkarpackie – 82%, lubuskie – 76%). Najrzadziej zatrudniają pracowników organizacje w województwach: świętokrzyskim, lubelskim i podkarpackim – po 10%, podlaskim – 12%, lubuskim – 13%. Dane te pozwalają stwierdzić, że deklarowany zasięg działalności odbiega od rzeczywistych możliwości organizacji z tych regionów.

Tabela 6. Deklarowany przez organizacje pozarządowe terytorialny zasięg głównej działalności

Województwo	Maksymalny terytorialny zasięg głównej działalności			
	gmina	powiat	województwo	cały kraj
łódzkie	28,0%	26,0%	17,0%	14,0%
mazowieckie	21,0%	19,0%	14,0%	28,0%
małopolskie	31,0%	23,0%	15,0%	13,0%
śląskie	30,0%	23,0%	19,0%	15,0%
lubelskie	38,0%	19,0%	21,0%	9,0%
podkarpackie	29,0%	25,0%	23,0%	9,0%
podlaskie	27,0%	21,0%	20,0%	13,0%
świętokrzyskie	34,0%	24,0%	20,0%	9,0%
lubuskie	24,0%	24,0%	25,0%	12,0%
wielkopolskie	30,0%	24,0%	16,0%	14,0%
zachodniopomorskie	30,0%	22,0%	17,0%	14,0%
dolnośląskie	25,0%	28,0%	19,0%	12,0%
opolskie	33,0%	25,0%	17,0%	9,0%
kujawsko-pomorskie	31,0%	22,0%	16,0%	17,0%
pomorskie	29,0%	22,0%	19,0%	16,0%
warmińsko-mazurskie	32,0%	27,0%	15,0%	12,0%

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Głównego Urzędu Statystycznego.

PODSUMOWANIE

Analizując zgromadzone dane (zarówno dotyczące całego kraju, jak też organizacji podkarpackich) można zauważyć, że sektor pozarządowy w Polsce (jak również w woj. podkarpackim) ma marginalne znaczenie w tworzeniu miejsc pracy. Potwierdziły to w szczególności wyniki badań prowadzonych przez Stowarzyszenie Klon/Jawor oraz Główny Urząd Statystyczny (badanie SOF-1). Zdaniem M. Rymszy odzwierciedla to słabość ekonomiczną trzeciego sektora, którego funkcjonowanie w dużej mierze uzależnione jest od dostępu do środków publicznych, przede wszystkim budżetowych (Rymsza, 2005, s. 3).

Gotowość zwiększenia zatrudnienia deklarują przede wszystkim organizacje pomocy społecznej, a także te działające na rzecz zatrudnienia i rynku pracy (w których zatrudnienie i tak jest największe), czyli mające szanse na uzyskanie wsparcia ze środków zewnętrznych. Większe możliwości zatrudniania personelu mają też organizacje prowadzące działalność gospodarczą lub działalność odpłatną w rozumieniu przepisów ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, stanowią one jednak niewielki odsetek organizacji pozarządowych i nie mogą odegrać znaczącej roli w kształtowaniu krajowego czy regionalnego rynku pracy.

LITERATURA

- Główny Urząd Statystyczny, <http://www.stat.gov.pl> (stan na 15.11.2012).
- Gumkowska M., Herbst J., 2006, *Podstawowe fakty o organizacjach pozarządowych. Raport z badania 2006*, Warszawa.
- Przewłocka J., 2011, *Polskie organizacje pozarządowe. Podstawowe pytania, podstawowe fakty*, Warszawa.
- Rymsza M., 2005, *Uwarunkowanie i konsekwencje wzrostu zatrudnienia w trzecim sektorze*, „Trzeci Sektor”, nr 4.
- Salamon L.M., Sokolowski W., List R., 2012, *Comparative Data Tables (2004)*, http://ccss.jhu.edu/wp-content/uploads/downloads/2011/10/Comparative-Data_2004_FINAL.pdf (stan na 15.11.2012).
- Schimanek T., 2005, *Wpływ zewnętrznych źródeł finansowania na zatrudnienie w organizacjach pozarządowych*, „Trzeci Sektor”, nr 4.
- Ustawa z dnia 29 czerwca 1995 r. o statystyce publicznej (DzU nr 88, poz. 439 z późn. zm.).

Streszczenie

W Polsce działa 75 tys. organizacji pozarządowych, z tego 4,6 tys. (6,2%) w województwie podkarpackim. Sektor pozarządowy należy więc również postrzegać jako część rynku pracy. Organizacje pozarządowe są miejscem, gdzie wiele osób spełnia się nie tylko w roli działaczy społecznych, ale także zawodowo, kiedy praca w tych organizacjach stanowi ich główne źródło utrzymania. Wysoko wykwalifikowana kadra sprzyja ich efektywności, umożliwiając dostosowanie się do zmiennych warunków funkcjonowania trzeciego sektora.

Sektor pozarządowy w Polsce, jak i w województwie podkarpackim ma jednak w dalszym ciągu marginalny udział w kreowaniu rynku pracy. Jedyne 14% organizacji pozarządowych zatrudnia pracowników (w woj. podkarpackim 10% organizacji). W 2010 r. zatrudnienie w sektorze pozarządowym znalazło 85,4 tys. osób (8 tys. w woj. podkarpackim). W trzecim sektorze stworzono blisko 72 tys. etatów (3 tys. w woj. podkarpackim), podczas gdy pod koniec minionej dekady zatrudnienie w sektorze pozarządowym w państwach UE wynosiło 9 mln osób (Niemcy – ponad 1,8 mln, Wielka Brytania – ponad 1,6 mln, Francja – 1,2 mln).

**Non-governmental organizations – as potential employers.
Spatial diversity of the non-governmental labor market**

Summary

In Poland there are 75 thousand active non-governmental organizations, of which 4.6 thousand operate within the Podkarpackie province (that represents 6.2% of the total). Therefore, the non-governmental sector must also be seen as a part of the labor market. Non-governmental organizations are a right place both for social activists and those to whom work in such organizations is a major source of income. Highly qualified staff makes it possible to adapt to the changing conditions of the sector functioning.

The non-governmental sector in Poland as well as in the Subcarpathian voivodeship, however, performs a marginal part in the creation of the labor market. Merely 14% of the non-governmental organizations employ workers (in Podkarpackie 10%). In 2010, 85.4 thousand people were employed in the non-governmental sector (8 thousand in Podkarpackie). Thus, the third sector created almost 72 thousand working places (3 thousand in Podkarpackie), while at the end of the decade, the employment in the non-governmental sector in the EU countries amounted to 9 million people (Germany – over 1.8 million, United Kingdom – over 1.6 million, France – 1.2 million).